SELÇUKTÜRKİYAT
Ağustos / August 2022; (55): 355-378
e-ISSN 2458-9071
doi: 10.21563/sutad.1163348

Araştırma Makalesi / Research Article

ETNİK KİMLİĞİN DİL VE DİN TEMELİNDE İNŞASI: GAGAUZ ETNİSİTESİNE YÖNELİK BİR ANALİZ

CONSTRUCTION OF ETHNIC IDENTITY ON THE BASIS OF LANGUAGE AND RELIGION: AN ANALYSIS ON GAGAUZ ETHNICITY

Rukiye SAYGILI *

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*
rsaygili@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4204-7037
Konya/TÜRKİYE

Öz

Mukim olunan çok dinli-dilli coğrafya, yaşanan tarihsel gelişmeler, farklı devlet arasındaki siyasi nüfuz mücadeleleri ve tek tip olmayan kültürel ayırt ediciler, etnik kimlikleri tartışmalı hale getirmektedir. Söz konusu kimliklerden birisi de Gagauzlara aittir. Ortodoks toplulukların aksine Türkçeyi etnik dil olarak kullanmaları ve genelde Müslüman olan Türkî etnik topluluklardan farklı olarak Hristiyanlığı benimsemeleri, yüzyıllarca birçok devletin himayesinde kalan bu etnik topluluğu bilimsel açıdan dikkat çekici hale getirmektedir. Bu bağlamda Gagauz kimliğine yönelik çıkarımlar, nihai olarak kültürel aktarımı gerçekleştiren, etnik kimliği inşa eden ve etnik sürekliliği sağlayan dil ve din vasıtasıyla ortaya konmaktadır. Birincil ile ikincil kaynaklara dayanan bu nitel çalışma, Gagauzların etnik kimliğinin en temel nişaneleri olan Gagauz etnogenezi ve etnonimini dil ve din özelinde incelemeyi amaçlamaktadır. Gagauz etnik kimliğine yönelik daha tutarlı bir çalışma ortaya koyma gayretine bağlı olarak diğer etnik çalışmalarda da önemli yer tutan etnik tarih, etnik anayurt ve etnik kültür gibi etnisitenin boyutları da bu çalışmaya araştırma nesnesi olarak dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler
Etnisite, Etnik Kimlik, Dil, Din, Etnisitenin Boyutları, Gagauzlar

Abstract

Multi-religious-linguistic geography of residence, historical developments, political influence struggles between different states and non-uniform cultural distinctions make ethnic identities controversial. One of the identities in question belongs to the Gagauz. The fact that they use Turkish as ethnic language as opposed to the Orthodox communities and that they have adopted the Christianity unlike the Turkic ethnic communities that are generally Muslim makes this ethnic community remarkable in scientific terms. In this context, the inferences on the Gagauz identity are put forward through language and religion, which ultimately realize the cultural conveyance, construct the ethnic identity and ensure the ethnic continuity. This qualitative study based on primary and secondary sources aims to examine the Gagauz ethno genesis and ethnonym, the most fundamental indicators of the ethnic identity of the Gagauz, specifically from the aspect of language and religion. In line with the effort to introduce a more consistent study on the Gagauz ethnic identity, dimensions of ethnicity such as ethnic history, ethnic motherland and ethnic culture, which take up an important place also in other ethnic studies, were included as research object in this study.

Keywords
Ethnicity, Ethnic Identity, Language, Religion, Dimensions of Ethnicity, the Gagauz

Başvuru/Submitted: *04/03/2022*
Kabul/Accepted: *19/07/2022*

GİRİŞ

Yalçıner'e (2014, s. 191) göre etnisiteye yönelik teorik yaklaşımlardan primordializm, etnisitenin doğal, verili ve süregiden niteliğini öne çıkarırken; araçsalcı yaklaşım ise etnisitenin inşa edilmiş ve işlevsel bağlamına odaklanmıştır. Etnisiteleri, doğal, verili ve sürekli ya da siyasi çıkarlara hizmet etmesi için üretilmiş topluluklar olarak tasavvur eden söz konusu yaklaşımlardan hareketle ulus-devletlerin etnisiteler aracılığıyla bütünleştirici ya da dışlayıcı bir ilişki kurduğunu ve meşruiyetlerini sağlamaya çalıştığını söylemek mümkündür. Çünkü ulus-devletler, özü itibariyle hâkim bir etnik çekirdek etrafında şekillenmektedir. Smith'e (2002, s. 57) göre kültürel birliktelikler olan etnisiteler; ikamet ettikleri anayurda, ekonomik birlikteliğe, halk kültürüne, ortak hak ve ödevlere sahip olduklarında siyasal fenomen bir olan millete dönüşmektedir. Millete dönüşen hâkim etnik çekirdekler gerek homojeniteyi sağlamak gerekse geçmişe dair üst anlatılar oluşturarak meşruiyetlerini pekiştirmek ve var oluşlarını yüceltmek için farklı etnik gruplarla bağ ya da akrabalık kurmaya çalışmaktadır. Hâkim etnik çekirdeğin diğer etnisitelerle aynı etnik kökeni (etnogenezi) paylaştıklarını iddia ettikleri bu bağ, kültürel açıdan dışlayıcı ya da bütünleştirici işleve sahip dil ya da din üzerinden inşa edilmektedir. Etnik açıdan karmaşık bir coğrafya olan Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyi, bu durumu somutlaştıran örneklerdendir. Söz konusu coğrafyalarda ardı ardına gelen imparatorlukların varlığı, iskân politikaları ve devletlerinin yayılma isteği, etnisitelerin dil ile din vasıtasıyla birbirlerine benzemesine ya da birbirlerine farklılaşmasına neden olmuştur. Günümüzde çoğunlukla Balkanlar, Moldova ve Ukrayna'da yaşayan Gagauzlar[1], alışılmışın dışında Türk olmasına rağmen Hristiyan olan ya da Hristiyan olmalarına rağmen Türkçe konuşmaktadır. Dil ve din arasındaki bu handikap kullanılarak ve etnik kökenleri ile kültürel göstergeleri göz ardı edilerek sadece din üzerinden -başta Balkan milletleri olmak üzere- birçok milletin kendi etnisitelerine dahil etmeye çalıştığı bir topluluktur. Bu bağlamda bu çalışma, bu topraklarda yaşayan diğer etnisitelerden farklı olarak yüzyıllardır Türkçe konuşan, Ortodoks Hristiyan olan ve değişik kültürel özellikler taşıyan Gagauzların kimliğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak kavramsal çerçeveye yer verilmekte ve ardından Gagauz etnogenezine (etnik köken) yönelik teoriler incelenmektedir. Gagauz etnogenezi ile etnonimi (etnik isim) arasında var olan ontolojik ve epistemolojik açıdan girift ilişki, teorilerin akabinde Gagauz ismini değerlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca çalışmada etnik kimliğin diğer boyutları olan etno-tarih, etno-yurt, kültür ve soy mitleri de Gagauzlara yönelik bir tema olarak ele alınmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki Gagauzlara ait yazılı kaynakların yetersizliği, onların kendi tarihlerini yaz(a)mamaları, onlara yönelik bilgilerin farklı ülkelerin bilim insanlarınca devlet arşivlerinden derlenmesi ve Balkan devletlerinin millî kimliklerini güçlendirme politikası ve millî beka söylemini sürdürme gerekçesiyle kendilerinden olmasalar bile

[1] Bu etnik topluluğa yönelik yapılan araştırmalar neticesinde literatürde Gagavuz, Gagauz, Gagoğuz ve Gök Oğuz gibi kullanımların olduğu tespit edilmiştir. Bir etnik kimliğin ayırt edici unsurlarından birisi o etnik topluluğa üye olan kişilerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve isimlendirdikleriyle yakından ilgilidir. Günümüzde Gagauz ismini tercih etmeleri nedeniyle bu çalışma boyunca Gagauz kelimesi kullanılmıştır.

onları kendi etnik kökenlerine dâhil etmeye dönük manipülatif çabalar, Gagauzlar hakkında kesin bilgilere ulaşmayı zorlaştırmakta ve Gagauz kimliğini tartışmalı hale getirmektedir. Tüm bu sınırlılıklara rağmen ikincil kaynakların ağırlıkla kullanıldığı bu çalışma; dil, din ve etnisitenin boyutlarından yararlanarak "Gagauzlar kimdir?" sorusuna cevap aramaktadır.

Etnisite

Milletle sıklıkla karıştırılan etnisitenin sosyal bilimlerde ilk kez 1953 yılında David Riesman'ın kullanıldığı iddia edilmektedir (Eriksen, 2002, s. 15). Etimolojik kökeni incelendiğinde kavram, aşamalı şekilde anlamlandırılmaktadır. Mevcut haliyle kavram, kâfir ya da putperest anlamına gelen geç Latinceya ait olan ethnicustan gelmektedir. Ethnicus ise Yunanca ethnikostan türeyen "*bir halkın dehasına veya geleneklerine uyarlanmış, bir halka özgü*" anlamına gelen ethnosa dayanmaktadır. Kavram; ortak köken ya da akrabalıktan gelen kültürel birliği (Kurubaş, 2008, s. 13), bazı biyolojik ve kültürel kültürel özelliklere sahip hayvan ya da insanları ve Yunan olmayan barbarları tanımlamıştır. Ancak kavramın Hristiyanlığın ilanıyla paganları ve 19. yy'dan sonra ırkla özdeşleşeceği ötekileri tanımlaması, onun dışlayıcı ve ayrıştırıcı anlamına kesinlik kazandırmıştır (Öztoprak Sağır & Akıllı, 2004, s. 1-5).

Kurubaş (2008, s. 13-14), primordial yaklaşım ve araçsal yaklaşım olmak üzere etnisiteye yönelik birbirini besleyen iki temel yaklaşımın olduğunu savlamaktadır. Primordial yaklaşım; etnisiteyi verili, doğduğu yer ile akrabalık ilişkileri, dil, din vb. primordial bağlar ve gelenek gibi sosyal pratiklerden kaynaklanan, doğal ve değiştirilemeyen bir bağlılık duygusu ile sosyal dayanışma olarak kabul etmektedir. Bundan hareketle Primordialistler, aynı özelliklere sahip insanların kurduğu yakınlık ile iletişim neticesinde etnisitenin oluştuğunu ifade etmektedir. Ancak doğalcılığa yaptığı vurgu ve tarihselci niteliği nedeniyle problemli olan (Yalçıner, 2014, s. 191) Primordialist yaklaşım, bazı primordial bağlılıklar ile bunların duygusal öneminin her zaman geçerli olmadığı ve etnik farklıkları açıklayamadığı yönünde eleştirilmiştir. Araçsal yaklaşım ise etnisitenin sosyo-politik koşulların inşa ettiği yapılar olduğunu (Kurubaş, 2008, s. 14) ve işlevsel bağlamda 'kültürel girişimciler' (Hutchinson, 1987, Meadwell, 1989) olan siyasi elitlerin amaçlarını gerçekleştirmek ve bireyleri harekete geçirmek için onu bir araç haline getirdiklerini öne sürmektedir (Akıncı, 2019, s. 418). Elitler amaçlarına ulaşmak için etnisiteleri manipüle ederken kolektif kimliklerinin temelinde olan dini unsurları, dili, söylemleri ve tarihi kullanmaktadır. Elitler, etnisiteleri ya demografik güç kazanmak için bir ulusun içine çekmeye çalışmakta ya da yeni bir ulus inşa sürecinde homojen bir yapı oluşturmak için onlardan yararlanmaktadır. Araçsalcı yaklaşım, etnisiteye duyulan sadakat duygusu ve etnisitenin sürekliliğini nasıl sağladığını açıklamada yetersiz kalmaktadır (Yalçıner, 2014, s. 191). Bu yaklaşımların her ikisinden de nüveler taşıyan etnik kimlikler, etnisitelerin siyasallaşmasını açıklayabilmekte ve bu siyasallaşma sürecinde şartlara göre bu iki yaklaşım birlikte kullanılabilmektedir (Kurubaş, 2008, s. 14).

Etnisiteyi ilk tanımlama çabası Max Weber'e aittir. Weber, toplumsal tabakalaşmaya yönelik yazılarında tıpkı statü, parti ve sınıf gibi toplumsal kategorilerden birisi olarak saydığı etnisitenin yakınlığının nesnelliğini sağlayan kan

bağına önem vermemektedir. Ona göre (2012, s. 513) etnisite "*fiziksel tip ya da geleneklerin veya her ikisinin benzerliği veyahut da kolonizasyon ve göç anıları nedeniyle ortak soya olan öznel bir inanç sahibi olan gruplardır*". Weberian etnisite, duygusal bir aidiyet biçimini, kültürel nitelikleri ve kolektif hafızaya dayanan ortak kabulü yansıtmaktadır. Eriksen'in (2002, s. 27) asgari düzenli bir ilişkiye sahip oldukları gruplardan kendilerini kültürel olarak farklı hisseden kişiler arasındaki toplumsal ilişkinin bir unsuru olarak kabul ettiği etnisite, "*metaforik ya da hayali bir akrabalıkla özelleştirilmiş (diğerleriyle bir zıtlığa dayanan) bir sosyal kimliktir*." Milliyetçilik yazınında etnisteye en fazla atıfta bulunan yazar olan Anthony Smith'e [2] göre (1994, s. 41) ise "*etnik grup (ethnie), soya ait mitlerin rolünü ve tarihî anıları vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırdedilen bir kültürel kollektif tiptir*."

Etnik Kimlik

Etnisitenin sine qua nonlarından birisi olan etnik kimlik, bir topluluğun üyelerinin kendilerini dış gruplardan farklılaştıran aidiyet duygusudur. Başka deyişle etnik kimlik, dış gruba karşı iç gruba ait olma duygusundan hareketle benliğin dışa vuran kompleks yapısıdır. Birey, bilgi sahibi olduğu etnisitesiyle bir bağ kurarak kendisini onun bir parçası olarak kabul etmektedir. Nesillerce aktarılan ve tarihsel bellekteki değerlerin ve sembollerin doğasından hareketle ulaşılan etnik kimlik; etnisiteye üye olan kişileri birleştirmekte, ortak özelliklere bağlılığı pekiştirmekte ve etnisiteyi merkeze alan sadakat duygusunu yüceltmektedir.

Etnik kimlikler; tarihsel, sembolik ve öznel açıdan kendisini yeniden inşa eden ve etnik dayanışma ile diğerlerinden farklı olmayı sağlayan kollektif kültürel bir kimliktir.

---

[2] Milletleri ontolojik açıdan doğal ve eski olarak gören Primordialism ve milliyetçiliği modernleşme süreçlerinin bir hediyesi olarak değerlendiren Modernist yaklaşımla birlikte bu iki kuramın eleştirilerinden hareketle bir üçüncü yol olarak kabul edilen Etnosembolcülük, milliyetçilik kuramları olarak yazında yer almaktadır (Özkırımlı, 1999, s. 75-76). Primordialistler ile Modernistler arasında uzlaşmayı sağlama çabası ve modernistlere yaptığı eleştiriler sayesinde milliyetçi yazına daha geniş bir perspektif sunması nedeniyle milliyetçilik kuramları arasında yer alan Etnosembolcülüğe farklı bir pencere açmak gerekmektedir. Etnosembolcü yaklaşım, kurucusu olarak kabul edilen John Alexander Armstrong, kadim çağlardan başlayarak daha çok Orta çağ döneminde Hristiyanlık ve İslam'a inanan toplulukların etnik kimlikleri üzerinden milletlere ulaşmaya çalışmıştır. John Hutchinson ise milletlerin özünü etnik kimliklere dayandırmıştır. Milletlerin tarihini etnisitelerin tarihinde, milli kimlikleri ise etnik kimliklerde arayan Etnosembolcü yaklaşım Armstorng ya da Hutchinson'ın analizleri vasıtasıyla önemli mesafeler kat etmişse de Etnosembolcülük en çok Anthony David Stephen Smith'in çalışmaları sonucunda popüler hale gelmiştir. Milletlerin oluşumunda etnik gruplara odaklandığını Smith'in Ulusların Etnik Kökeni (2002) isimli çalışmasından anlamak mümkündür. Ona göre (2002, s. 10) milletlerin anlaşılmasında semboller, mitler ve bellek gibi kolektif deneyimleri yansıtan unsurların önemli olduğunu ancak bunların anlaşılması için etnik tecrübelerin araştırılması gerekmektedir. Çünkü söz konusu unsurları sonraki kuşaklara aktaran etnik gruplar ile onun sembolizmi yani ethnieler, milletler için bir temel oluşturmakta ve milli kimliğin temelinde onun gibi kolektif bir kimlik olan etnik kimlik yer almaktadır. Smith (2018, s. 29) milletlerin etnisitelerin bazı özelliklerini taşıdığını kabul etse de milliyetçiliğin Aydınlanmanın manevi evladı olduğunu, Avrupalı ve icat edilmiş modern bir ideoloji ile eylem biçimi olduğunu gözden kaçırmamaktadır. Onun amacı, modern çağa ait olan milletler ve premodern dönemden itibaren varlıklarını sürdüren etnisiteler arasındaki tarihsel devamlılığı, ilişkiyi ve dönüşümü ortaya koymaktır.

Bu kimliğin oluşumunda yer alan unsurların nesiller arası sürekliliği ve ortak geçmişe atıfta bulunması önemlidir. Çünkü etnik kimlik her nesilde yeniden inşa edilmektedir. Grup üyelerinin içselleştirdiği sembollere dayanan etnik kimliğin güçlenmesi ve süreklilik kazanmasında yerleşiklik ile nostaljinin, kurumsallaşmış din ve devletlerarası savaşın önemli bir etkisi bulunmaktadır (Smith, 2002, s. 58-68). Süreklilik arz eden etnik kimlikler, kaygan ve değişebilir bir niteliğe sahiptir. Bunun iki sebebi vardır. Bunlardan ilki, etnik topluluğun yeni ayırt edici nitelikler kazanması ve simgelerin değişmesidir. Bir etnik topluluğun tarihsel süreç içinde yaşadığı deneyimleri, değişimleri ve farklılaşan ihtiyaçları etnik kimliğin yeni karakteristikler kazanmasına imkân tanımaktadır. Simgelerin değişmesi sonucunda etnik kimlik, yeni simgeler vasıtasıyla yeniden üretilmektedir. İkincisi ise toplumsal olarak inşa edilen etnik sınırların geçirgenliğidir. Bu sebeplere bağlı olarak etnisite değişirken eş zamanlı olarak etnik kimlik de değişmektedir (Kurtbaş, 2008, s. 14). Kültürel kimlikte meydana gelen bir değişim, o etnik topluluğun değişmesi demektir. Çünkü etnik topluluğun kaderine dair düşünceleri, ortak hatıraları ve sürekliliği sağlayan unsurları değişmeye ve tahrif olmaya başlamıştır. Etnik kimliğin değişimin nedenleri ise fetih, işgal, savaş, sürgün, kölelik, göç ve din değiştirmedir (Smith, 1994, s. 48-49).

Kültürel birlikteliğe dayanan etnisite; etnik sınırları çizen sembollere, dayanışma duygusuna, kendine has isime, tarihe, toprağa ve değerlere sahip olan ve bunları toplumsallaşma süreciyle kuşaktan kuşağa aktarma gücüne sahip gruplardır. Etnisitenin öz bilinci ve sembolik karakteri; mitler, kolektif bellek, etnik semboller ve değerler vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Etnik düşmanlık ya da genocide (soykırım) gibi olağanüstü durumlar ya da baskı karşında etnisite kırılgan bir yapıya sahiptir. Ayrıca içsel ayrılıklar, dışsal dönüştürme ve soğrulma gibi durumlar karşında etnisite zayıflamaktadır. Ancak normal koşullarda etnik topluluk benzersiz bir süreklilik göstermektedir (Smith, 2002, s. 38-39).

Etnik grubun altı boyutu bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; kollektif bir özel ad (etnonim), ortak soy miti, paylaşılan tarihi anılar (etno-tarih), etnik kültür, özel bir yurtla (etno-yurt) var olan bağ ve en azından seçkinler arasında sahip olduğu belirli ölçüdeki dayanışma duygusudur (Smith, 2013, s. 25-26). Etnisitenin boyutları aynı zamanda etnik bilinci ve aidiyeti beslemektedir. Kimliğin süreklilik gösteren bir bilinç hali olması nedeniyle etnisitenin boyutları etnik kimliği her daim üretmektedir. Ancak etnonim, mitler ile etno-tarihten daha çok kültürel unsurlar etnik kimliğin şekillenmesinde başat role sahiptir.

Etnik kimlik, genelde etnisitenin boyutlarının özelde ise farklılaştırıcı ve bütünleştirici olan etnik kültürün bir ürünüdür. Etnik kimliğin şekillenmesi ve tanımlanmasında başta dil ve din olmak üzere etnik topluluğun benzersiz ve ayırt edici özellikleri ön plandadır. Bu bağlamda etnik kimlik; benzerlik ve farklılık ilişkilerini sistematize etmektedir. Etnik kimliğin önemli bileşenleri, kendini tanımlama, başkalarının tanıması, aidiyet hissi ve farklılığı ortaya koymaktır. Diğer bir ifadeyle etnisitenin kültürel özgünlüğü ve özgüllüğü, hem etnik grubun parçası olan bireyler arasındaki birliği tesis eden hem de onları diğerlerinden ayıran ve etnik sınırları çizen mucizevi bir enstrümandır. Etnik kültür, aslında benze(şme)me halinin

belirleyicisidir. Bir etnisiteyi diğerlerinden ayırt eden en önemli unsurlar; farklılıkları artırma ve azaltma kapasitesine sahip gelenek, görenek, fizyonomi, yerel kurallar, semboller, ten rengi ve folklorik özelliklerden daha çok dil ve dindir. Dil ve din, birliği ya da farklılığı meydana getiren etnik kültürün sürekli üretimini sağlamaktadır. Etnisite aynı zamanda karıştırılmamalı ve karşılaştırılmamalıdır. Bunu sağlayan yine kendine özgü bir dil ya da farklı kılan bir dine sahip olmaktır (Smith, 2002, s. 51-53). Fakat dil ve din arasında hiyerarşik bir sıralama yapıldığı takdirde dil çok uzun zamandır etnisitenin ana ayırt edici unsuru olarak kabul edilmiştir. Zira etnisiteler genellikle diğerlerinden ayrı bir dili konuştukları için farklılaş(tırıl)maktadır. Hatta dil, milliyetçiliğin nihai aşaması olan ulus-devletleşme yolunda etnisitelerin temel argümanı haline gelmekte ve asırlardır o dili konuştukları ispatlanmaya çalışılmaktadır. Ne var ki büyük dil ailelerine mensup olmayan etnik diller, genellikle dinî ve politik etkileşim nedeniyle sonradan kazanılmıştır. Ancak milliyetçiliğin etkisiyle bu yerel diller, büyük dil ailelerinin bir parçasıymış ya da büyük dil ailelerinin antik şekilleriymiş gibi pazarlanmıştır. Weber'e göre (2012, s. 513) dilde köklü değişiklik olmadığı sürece etnisiteye duyulan inanç, o grubun dağılmasından sonra bile devam etmektedir. Bu bağlamda dil, biz duygusunun sürekliliğini sağlama konusunda özel bir yere sahiptir. Din ise bir etnisitenin yine diğerlerinden ayrılmasını sağlama noktasında oldukça mahirdir. Özellikle aynı coğrafyada farklı dine inanan etnisiteler, dinî ya da mezhepsel farklılıklarını ortaya koyarak varlık göstermektedir. Bu mücadelede tarihsel anlatılar ve sözlü edebiyatın önemli örnekleri, neden farklı bir dine inandıklarını temellendirmektedir. Ancak milliyetçiliğin sekülerizmle yaptığı kader birliği, bir etnisitenin birincil kültürel öğesi olarak dini ikincilleştirmiş ve bu nedenle dine karşı dile -özellikle modernistler tarafından- önemli payeler yüklenmesine neden olmuştur (Smith, 2018, s. 30). Din ise bir yandan etnik topluluklar arasında daimi etnik bilincin doğmasını engellerken (Smith, 1994, s. 23); öte yandan etnisitenin varlığını sürdürmesine ve millet oluşumuna temel sağlamıştır (Smith, 2002, s. 25). Bu bağlamda dilde olduğu gibi sadece dini merkeze alan etnik çözümlemeler, tarihsel hatalara gebe indirgemeci bir bakış açısını ortaya koymaktadır.

Etnisitenin biricikliği, sadece dil ve din üzerinden ispat edilmemektedir. Farklılığı ortaya koyan etnik kültür, giyiminden gastronomiye kullandıkları araçlardan sözlü edebiyata kadar birçok unsuru içerisinde barındırmaktadır. Bu unsurlar vasıtasıyla etnik kimlik ile bilinç; yeniden üretilmekte, zenginleşmekte ve etnik sürekliliğe katkı sağlamaktadır. Etnisitenin varlığını sağlayan etnik süreklilik ise demografik olmaktan uzaktır ve uzun vadedeki bu süreklilik, kültürel ve semboliktir. Bu bağlamda etnisite, sadece dil ve dine indirgenmeden onlarla birlikte diğer kültürel unsurlarla birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü kültürel ayırt edicilerin çeşitliliği, etnisitenin varlığını güçlendirmektedir.

Dil ve Din Temelinde Gagauz Etnogenezini Teorileştirmek

Balkanlara ilgi duyan ya da onunla ilişkili olan devletler ile bilim insanlarının romantik ve pragmatik milliyetçi refleksleri ile tarih yazımları nedeniyle uzun yıllar bir etnisite olarak kabul edilmeyen Gagauzlar hakkında şahsî bir çok hipotez bulunmaktadır. Bu hipotez enflasyonu, bölgesel konjonktüre uygun biçimde ortaya

atılan, ancak bilimsellikten uzak ve birbirine zıt bakış açılarını da yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Gagauz kimliğine yönelik bir konsensüsün bulunmadığının altını çizerek tarihsel bilgilere dayanan varsayımları incelemek söz konusu handikabı aşmanın yolu olarak görülmektedir.

1788-1792 ile 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşları sonrasında Besarabya'ya yönelik yoğun göçler neticesinde bilimsel yazında Gagauz ismiyle ilk defa karşılaşılmasına rağmen (Karanastas Radova, 2004, s. 120; Menz, 2007, s. 124) Gagauz kelimesinin resmi kaynaklarda ilk kullanımı 1817 nüfus sayımında karşımıza çıkmaktadır.[3] Bir etnik topluluk olarak Gagauzlar, 1837 yılında kaleme alınan *Besarabya İli Kolonilerine İstatistik Bakış* isimli eserde ilk kez tanımlanmıştır (Kurt, 2017, s. 3). Gagauzların kimliğine dair çalışmalar ise 1844'te Kö(e)ppen tarafından başlatılmıştır.

Gagauzlara yönelik detaylı çalışmalar, 20.yy'da yoğunlaşmış ve onların kökenine yönelik en az on yedi iddia ortaya atılmıştır (Karpat, 2015, s. 330). Gagauzların etnogenezi hakkındaki çok sayıdaki iddiaya rağmen tarihsel gelişmeler ile onların atalarından hareketle iki farklı teori ön plana çıkmıştır. 'Gagauzlar Türk'tür' önermesine cevap arayan ilk teori, Gagauzların kökenini Bozkır ve Anadolu hipotezleri aracılığıyla açıklamaktadır. İkinci teori ise Gagauzları; Yunan, Bulgar ve Ruslukla ilişkilendiren hipotezleri kapsamaktadır.

Baykal, Aral ve Hazar Denizi'nin kuzeyinden başlayarak bugünkü Rusya'nın güneyinden Karadeniz'in kuzeyinin de dâhil olduğu Tuna Havzası'na kadar olan alanı kapsayan Bozkır-Step hattında yaşayan eski Türkler, Türkî teorinin ilk sacayağını oluşturmaktadır. Bu teoriye göre Deşt-i Kıpçak olarak adlandırılan bu bölgede yaşayan Turanî kavimlerin birikiminden oluşan Gagauzlar; Peçenekler, Uzlar ve Kumanların devamı olarak görülmektedir. Gagauz coğrafyasına ilk olarak kadim Türk coğrafyasından Hunlar, Avarlar ve Asparuh Han önderliğindeki Ön-Bulgarlar gelmiştir. Bu göçlerden yaklaşık üç asır sonra bölge dinamiklerini derinden etkileyen Peçenek ve Uz göçleri başlamış ve onların göç yolunu izleyen Kuman ile Kıpçaklar da bölgeye yerleşmiştir (Kurat, 1972, s. 46). Bizans ile Avrupa içlerine akın eden ve Bizans'ın etkisinde kalan bu Türk boylarının dillerini koruyarak Hristiyanlaştığı ve bu sayede bölgenin avrohtonları (yerlileri) içinde yaşadıkları savlanmaktadır. Bu savı destekleyen en önemli veriler, Bizans kaynaklarına dayanmaktadır. Bizans kroniklerine göre bölgedeki Türk gücünü kırmak için kurulan barbar bürosunun ve misyonerlerin faaliyetleri sonucunda Hristiyanlaşan Peçenekler, Kumanlar ve Uzlardan oluşan özel birlikler kurulmuştur. Türkopoller olarak adlandırılan bu Türkler, İmparator'un hassa alaylarında (Baykurt, 2007, s. 76), Bizans ordusunda ve devlet yönetiminde hizmet etmiştir (Oral, 2016, s. 133-134). Tarih, coğrafya ve dil bilimi açısından Gagauzlar hakkında ilk çalışmayı yapan Moskoff'tur. Onun ardından gelen Jireček ise Gagauzları Moğol baskısından kaçıp batıya gelen ve Hristiyanlaşan Kuman-Kıpçakların devamı olarak kabul etmektedir. Ona göre Gagauzlara yönelik tarihsel ve yersel veriler ile Gagauz dili (Gagauzca- Gagauz Türkçesi) birlikte

[3] Cebeci (2008) ve Demir (2016), Gagauz isminin ilk kez 1817 yılından kullanıldığı iddiasına karşı çıkmaktadır. Hatta Başer'e (2018) göre Gagauz ismi, 1597'den beri Silistre Sancağı Tahrir Defterlerinde yer almaktadır.

değerlendirildiğinde onların Kuman-Kıpçakların bakiyesi olduğu açıktır (Ciachir, 1998, s. 8). Ancak Jireček'in bu tezi, Gagauzca ile Kuman Türkçesi arasındaki farklılıklar nedeniyle ilerleyen dönemlerde geçerliliğini ve popülaritesini yitirmiştir. Gagauz etnik çekirdeğini Turanî kavimlere dayandıran diğer tez ise onların Peçeneklerin yerini dolduran Uzların (Oğuzlar) ahfadı olduklarını ileri sürmektedir. Manov (2001), Moşkov (2006) ve Radloff (2015) gibi yabancı yazarlar ile birlikte Togan (1981), Eröz (1983), Ülküsal (1987), Ercilasun (1989), Baykurt (2007) ve Türkdoğan (2016) gibi Türk bilim insanlarına göre Gagauzlar, Tuna nehrini geçerek Balkanlara yerleşen Uzların torunlarıdır. Maruneviç (1993), Ciachir (1998) ve Tanasoğlu (2002) gibi kendi tarihlerini kaleme alan Gagauzlu fikir insanları da etnogenezlerinin Uzlara dayandığını hassasiyetle savunmuştur. Rus ana yıllıklarında Torki (Türk) olarak adlandırılan Uzlar, Gagauzların ataları olarak kabul edilmiştir (Bulduk, 2016, s. 261). Gagauzların Uzlarla olan ilişkisini analiz eden araştırmacılar, onların yaşadıkları coğrafyadaki tarihsel yerleşim yerlerinin adlarını, fizyonomilerini, isimlerini, aile lakaplarını, konuştukları Türkçeyi ve adetlerini karşılaştırarak tezlerini ispatlamaya çalışmıştır.

Anadolu Teorisi olarak da adlandırılan Gagauzların Türkî kökenlerine yönelik ikinci teori, Gagauzların Anadolu Selçuklu Türklerinin soyundan geldiğini ve Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'a (1235-1279) izafetle etnonimlerinin oluştuğunu iddia etmektedir. Gagauzlar ile Anadolu Selçuklular arasındaki bu ilişkiyi -Panslavizme aykırı biçimde- ilk defa Bruun ile Simirnov ele almıştır (Karpat, 1996, s. 289). Onların bu tezini Bizans kaynakları ve Oğuzname'den edindiği tarihsel ve dilsel veriler aracılığıyla Balaschev geliştirmiştir. Ona göre Oğuzların ve Anadolu Selçuklularının torunları olan Gagauzların ismi, II. Keykavus'tan gelmektedir. Balaschev'in bu düşüncelerini Wittek (1952); İbn-i Bibi'nin yazdığı ve Yazıcıoğlu Ali'nin tercüme ettiği Selçuknâme'ye (Karpat, 2015, s. 332-333) dayanarak daha fazla geliştirmiş ve onların Anadolu Selçuklu Türklerinin nesli olduklarını iddia etmiştir. Gagauzların atalarının Selçuklular olduğu ve Anadolu Türklerinin bölge halkının etno-kültürel bileşimine önemli katkılar sağladığı düşüncesine Kemal Karpat (1994a, 1996, 2015), Halil İnalcık (1991), Faruk Sümer (1991a, 1991b) ve Ahmet Yaşar Ocak (2011) gibi önemli Türk müverrihleri de rağbet etmiştir. Bu bilim adamlarına göre taht kavgasını kaybeden (Turan, 1969, s. 229) ve Moğol baskısına karşı koymayan (Karpat, 1994b, s. 483) II. Keykavus, dayısı Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos'a sığınmıştır. Sınırlarını korumak için İmparator, Keykavus ve onunla göç eden Türkleri Dobruca havalisine yerleştirmiştir. Yaklaşık iki yıl sonra ise önemli bir gazi-derviş olan Sarı Saltuk ve takipçileri onlara katılmıştır. Ancak, bölgedeki Gagauz varlığına delil olarak kabul edilen Türk izlerini yalnızca II. Keykavus ve Sarı Saltuk (Karpat, 2015, s. 336; Sümer, 2002, s. 356; Kiel, 1978, s. 207) aracılığıyla açıklamak yeterli değildir. Çünkü II. Keykavus, bölgeye yerleştikten sonra oradaki mukîm Uzlar ile diğer Türkleri kendi etrafında toplamış ve sonrasında kendisine bağlı Türkmenleri Anadolu'dan Dobruca'ya davet etmiştir. Böylece başlayan yoğun göçle birlikte Türklerin bölgedeki varlığı kesinleşmiştir. Fakat Bizans İmparatoruna komplo kurduğu iddiasıyla II. Keykavus'un Enisala Kalesi'nde zindana atılıp Ber(e)ke Han tarafından kurtarılması ve akabinde Dobruca'yı terkî (Merçil, 1990, s. 719) neticesinde Türklerin bir kısmı Anadolu'ya geri dönmüştür (Karpat, 2015, s. 338). Dobruca'da kalanlarsa diğer

Türklerle birlikte Hristiyanlaşan[4] ve 'Keykavus halkı' anlamına gelen (İnalcık, 2005, s. 21-22) Gagauzların etnik çekirdeğini oluşturmuştur. Gagauzlar ile II. Keykavus arasındaki ilişkiyi, Cahen (2001) ve Tanasoğlu (2002) reddetmektetir. Onlara göre Uz, Kuman ve Peçenek varlığının yadsınamayacağı Dobruca'daki hâkimiyet mücadelesi ve o isimler hakkında tarihsel ve dilsel verilerin sağlam temellere dayanmaması nedeniyle Gagauzlar ile II. Keykavus arasında bir ilişki kurulması mümkün değildir. Ancak Gagauzların Y-Kromozomunu araştıran Varzari ve diğerlerine (2009) göre otokton halk içinde erimişse de Gagauzlar ile Türkler arasında bir ilişki bulunmakta ve Gagauzcanın da göz önünde bulundurulmasıyla onların Selçuklu kökenli oldukları yönündeki hipotezlere yakın durulması gerekmektedir.

Gagauzların tarihsel olarak yaşadığı coğrafya, çok etnili, dilli, dinli yapısı ve 19.yy'dan itibaren yükselen milliyetçilik nedeniyle bir satranç tahtası haline dönüşmüştür. Özellikle Osmanlı hinterlandında devletleşmeye başlayan ulusların bölgedeki varlıklarını güçlendirmek, nüfuzlarını artırmak ve ulus-devletleşmenin bir gereği olan millî tarih yazımını gerçekleştirmek için özelikle Balkanların etnik haritası yeniden çizilmiştir. Bu süreçte Osmanlı hâkimiyetinde 'dinlerini koruyan ancak dillerini kaybeden' etnisitelerin olduğu iddiası, Balkan milliyetçilerinin en güçlü argümanı haline gelmiştir. Ortodoks Hristiyan nüfusun yoğun olduğu devletlerin Gagauzlar üzerinden söz konusu iddiayı kristalize etme çabaları, onları kendilerinin bir parçası olarak görme eğilimine neden olmuştur. Bu temayüle sahip milletlerin başında ise Yunanlar gelmektedir.

Homeros'un İlyada eseri gibi tarihsel kaynaklar aracılığıyla Gagauzların Yunan kökenli olduğunu açıklayanlar (Manov, 2001, s. 35) bulunsa da Gagavuzides olarak adlandırdıkları Gagauzlar ile Yunanlar arasındaki etnik bağlantının mimarları Lissof ve Amantos'tur. Bu Yunan bilim insanları dışında Romen Georgescu ve İogra ile Avusturyalı Kanits de Gagauz etnogenezini Yunanlara dayandırmıştır. Bu isimler, Gagauzların Anadolu'dan Balkanlara göç eden Türkofon (H)Elenler olan Karamanlıların devamı olduklarını savlamıştır (Güngör & Argunşah, 1991: 13). Onlara göre Gagauzlar, dil ve dinleriyle safî Rumlarken Osmanlı hâkimiyeti altında Türkçe konuşmaya zorlandıkları için Rumcadan vazgeçmiştir (Cihachir, 1998, s. 10-11). Dillerini değiştirmeleri dini ritüellerine sirayet ederek Türkçe ibadet etmeye başlamışlardır. Gagauzların yüzyıllardır Türkçe konuşmaları ve Grek alfabesiyle Türkçe yazılan İncil vasıtasıyla ibadet etmeleri onların Yunanlarla ilişkilendirilmesini zorlaştırmaktadır. Gagauzlar ve Yunanlar arasında soy bağı kuranların bu bağlantıyı delillendirmek için kullandığı en önemli araç ise dindir. Ortodoks Hristiyan olan Gagauzların Helen olduğu varsayanlar, onların Osmanlı hâkimiyetinde Fener Rum Patrikhanesine bağlı olmaları ve tahrir defterlerinde 'gebrân' (gayrimüslim) olarak kaydedilmelerinden beslenmektedir (Karpat, 1996, s. 289; Cebeci, 2008, s. 15). Ancak din vasıtasıyla Gagauz etnogenezini Yunana dayandıran kesim, II. Mehmet'ten

[4] II. Keykavus'un Bizans topraklarında kalan torunları, vaftiz edilerek Hristiyan olmuştur. Sultan Paleologi olarak adlandırılan bu Hristiyan Türkler, Bizans İmparatorluğu'nda önemli görevlerde bulunmuşlar ve Bizans asilzadesi olarak yaşamlarını sürdürmüştür (Wittek, 1952, s. 650; Anzerlioğlu, 2009, s. 122).

itibaren Ortodoks Hristiyanların cemaat/millet başı olma unvanını Fener Rum Patrikhanesine veren ve Osmanlı toplum yapısının temel kurumlarından birisi olan millet sisteminin etkilerini gözden kaçırmaktadır. Millet sistemi ve onun işleyişi, Gagauzların Yunan kökenli olduğu iddialarını zayıflatmaktadır. Patrikhane, diğer Ortodoks unsurlara yaptığı gibi Gagauzlara da dini eğitim vererek Rumcanın öğrenilmesini zorunlu kılmış ve din adamları vasıtasıyla onlara nüfuz etmiştir. Zaten Patrikhaneye tanınan bu muazzam imtiyaz, Gagauzlarla birlikte bütün Ortodokslara yönelik Helenistik propagandanın önü açmıştır. Millî kiliselerini kur(a)mayan Gagauzlar, bağlı oldukları Patrikhanenin himayesinde yüzyıllara dayanan eğitim-öğretim faaliyetleri ve Yunan milliyetçilerinin açtıkları eğitim kurumları vasıtasıyla Helenleştirilmeye çalışılmışsa da Ortodoks olmalarına rağmen günümüzde başta Türkçe olmak üzere Yunancadan başka dilleri konuşmaya ve anadillerinde ibadet etmeye devam etmektedir. Bu nedenlere bağlı olarak Ortodoksluk üzerinden bir etnik benzeşim ya da etnik birleşim yaratmaya çalışmak, bilimselliğin sınırlarını zorlamaktadır. Ancak Yunan hükümetlerinin günümüzde Yunan kültürünü, bilincini ve kimliğini aşılamak için Gagauz Yeri'ndeki okullarda Yunan dili ve kültürü bölümleri açılmasını (Cin, 2010, s. 21) sağlayarak, parasız Yunanca kursları ile Yunanistan gezileri düzenleyerek, Latin harfli Türkçe yazılan dua kitapları[5] dağıtarak 'Gagauz Grek Kardeşlerine' (Taşkıran, 2014, s. 430-431) yönelik iddialarını sürdürmektedir.

Gagauzları Balkan milletleriyle ilişkilendiren ikinci hipotez ise Gagauzların Bulgar kökenli olduğuna yöneliktir. Gradeşliev (1997) kendisiyle birlikte İvanov, Zanetov, Mutafçiev, Mladenov, Miletiç, Amonjolov ve Marinov gibi birçok Bulgar bilim insanının Gagauzların aslen Bulgar kökenli olduklarını kabul ettiklerini belirtmektedir. Onlara göre Gagauzlar, Asparuh Han gibi büyük komutana sahip Ön-Bulgarlar (Protobulgar) ile Türkleş(tiril)miş Bulgarların soyundan gelmiştir. En temel argümanları Osmanlı hâkimiyetine kadar Bulgar olarak varlık gösteren Gagauzların Osmanlı idaresinde baskı nedeniyle dillerini kaybettiği ancak imanlarını koruduğu yönündedir (Güngör & Argunşah, 1991, s. 2). Slavlarla karışmayan ve temiz Bulgarlar olan Gagauzlar, Bulgarlarla aynı gelenekleri, görenekleri, yaşam pratiklerini ve dini paylaşmaktadır. Gagauzların yüzyıllardır Bulgar topraklarında yaşaması, bunların zamanla kimliklerini yitirip kendilerini Bulgar olarak tanımlaması ve Rus arşivlerinde Rusya ile Orta Asya'ya göç eden Hristiyan Türklerin Tuna Göçmenleri ya da Bulgar olarak adlandırılması (Karpat, 1996, s. 289); Bulgarların Gagauzlarla etnik bağ kurmasını kolaylaştırmıştır. Ancak Gagauz asıllı Bulgar vatandaşı Manov (2001) ile Şkorpil kardeşler, Gagauzları Bulgarlaştırmaya çalışan kesimin iddialarını reddederek Gagauzların Türk asıllı olduğunu öne sürmüştür. Gagauz kökenli Karanastas Radova

[5] Gagauzlar; Rum, Bulgar, Rus ve Romen kiliseleri etkisi ile hâkimiyetinde kaldıkları devletlerinin baskısıyla farklı alfabeler kullanmıştır. 1957 yılında kullanmaya başladıkları Kiril alfabesi, Sovyetlerin dağılması sonrasında (1993) yerini otuz iki Latin harfinden oluşan alfabeye bırakmıştır (Argunşah, 1994; Karpat, 1996, s. 291). Yeni alfabelerinde basılan dua kitabı eksikliğini gidermek için Gagauzlu yöneticiler, öncelikle Türkiye'ye başvurmuştur. Ancak Türkiye'nin bu isteğe cevap ver(e)memesi üzerine Grek alfabesi kullanan Yunanistan, Latin alfabesiyle basılan Türkçe dua kitaplarını Gagauzlara hediye etmiştir (Taşkıran, 2014, s. 430).

(2011); Tuna göçmenleri üzerine araştırmalar yapan Kö(e)ppen'in çalışmalarından hareketle Bulgarca ile Gagauzcanın farklı olduğunu, Zasçiuk'un çalışmalarından hareketle ise farklı karakterlere sahip Bulgar ve Gagauzların adetlerinin aynı olmadığını belirtmiştir. Ona göre bu çalışmalar, aslında Bulgar ve Gagauzlar arasındaki ayrımın kanıtıdır. Gagauzların Türkçe konuşmaya devam etmeleri ve Türkî kavimlerden birisi olan Ön-Bulgarlardan sonra Slavlaşan Bulgarların Osmanlı hâkimiyetinde bile Bulgarca konuşmaları göz önünde bulundurulduğunda Gagauzlar ile Bulgarlar arasında kurulan etnik ilişki, Gagauzların Bulgar olduğunu iddia eden kesimin tezleriyle çelişmektedir.

Gagauzlar; Yunan ve Bulgar ulusları dışında Ruslar, İtalyanlar, Arnavutlar ve özellikle Soğuk Savaş sonrası artan mikro milliyetçilikle birlikte Romenler ve Moldovalılarla ilişkilendirilmiştir (Aktaran İusiumbeli, 2008, s. 6-7). Ancak bu milletler içinde Ruslara ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Ruslar, Ortodoks olmaları nedeniyle Slavlaştırmaya çalıştıkları Gagauzları, 18.yy'dan itibaren himaye etmiştir. Çarlık Rusya, ilk olarak iskân kartını kullanarak Kırım'ın ilhakında tehcir ettiği Kırım Türkleri ile Tatarların boşalttığı yerlere sınır muhafızları olarak Gagauzları yerleştirmiştir. 19.yy'da Rus yayılmacılığının artmasıyla birlikte Gagauzların bir kısmı daha doğuya göç ettirilmiştir (Baş, 2005, s. 166). Böylece geniş Rus topraklarında azınlıkta kalan Gagauzlar, kimliklerini kaybederek Ruslaşmıştır. Ayrıca Rusların nüfuz alanı haline getirdiği Kuzey Karadeniz ve Balkanlardaki Ortodoksların hamiliği iddiası, Gagauzların Rus etnik çekirdeğinin bir parçası oldukları varsayımını beraberinde getirmiştir.

Aynı coğrafyada yüzyıllarca birlikte yaşadıkları Bulgar, Yunan ve Rus etnik çekirdeğiyle Gagauzları bütünleştirme eğilimine sahip kesimler, dini araçsallaştırarak iddialarını temellendirmeye ve güçlendirmeye çalışmıştır. Asırlarca Fener Rum Patrikhanesine bağlı olan, millî kiliselerin kurulmasıyla onların kontrolüne girerek kendi kiliselerini kuramayan, kimliklerini saklayan ve asimilasyon tehdidine maruz kalan Gagauzlar, yukarıda zikredilen devletler tarafından Türkleşmiş ya da Türkçe konuşan soydaşları olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Fakat Gagauzların fizyonomi ve mizaç açısından farklılıkları, onları soğurmaya çalışan Yunan, Bulgar (Manov, 2001, s. 31) ve Rusların Gagauz etnik kökenine yönelik iddialarını çürütmektedir.

En nihayetinde aynı mezhebe mensup olmaları ve aynı coğrafyayı paylaşmaları dışında Türkçe konuşan ve ibadet eden Gagauzlara yönelik milliyetçi politikaları din özelinde yürütmeye çalışan bu tezler, modernleşmenin özüne uygun biçimde dinden ziyade dilin daha belirleyici bir unsur ve hâkim etno-kültürel bir parametre olarak kabul edilmesi nedeniyle talileşmektedir. Ayrıca bu iddiaların ardında politik amaçlar ile Balkanlardaki güç mücadelesinin yer aldığını anımsamak gerekmektedir. Bu bağlamda söz konusu devletlerdeki siyasi elitlerin hedeflerini yansıtan bu iddialar, etnik kimliklere yönelik araçsalcı yaklaşımın örneklerini oluşturması açısından da anlamlıdır.

Gagauzların etnogenezini açıklayabilmek için yapılan tartışmalarda tarihsel verileri yadsımak mümkün değildir. Gagauzların tarihi serüveni göz önünde bulundurulduğunda onların menşeine yönelik teorilerin iç içe geçtiğini ve diyakronik

nitelikte olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Söz konusu handikabın aşılması için dil, din ve kültürel açıdan sui generic niteliklere sahip bu topluluğun kökenini makro bir bakış açısıyla analiz etmek gerekmektedir. Gagauzlara dair bütün teorileri inceleyen ve bunları sentezleyerek söz konusu bakış açısını sağlayan isim Tadeusz Kowalski'dir. Kowalski'ye (2012, s. 499) göre Gagauzlar, tıpkı bir maden filizi gibi üç ayrı tabakanın bileşimi sonucunda bir etnisite haline gelmiştir. Dobruca'dan Beserabya topraklarına yayılan Gagauz kimliğini oluşturan tabakaların ilkini Peçenek, Uz ve Kıpçak gibi Kuzeyli Türklerin kalıntıları oluşturmaktadır. İkinci tabaka ise zamanla Hristiyanlaşan Anadolu Selçuklu Türklerinin göçü sonucunda meydana gelmektedir. Son tabaka, Osmanlı'nın iskân siyaseti nedeniyle göç ettirilen Türkler ile Türkleşmiş unsurlardan teşekkül etmektedir.

Gagauz Etnogenezinden Gagauz Etnonimine Ulaşma Çabaları

Gagauz etnogenezine yönelik teorilerden hareketle Gagauz etnominine yönelik de birçok iddia ortaya atılmıştır. Gagauzları Kuzeyli Türk boyları ile ilişkilendirenler, Gagauz ismini ait oldukları boy/kavimden hareketle iki parçaya ayırarak incelemektedir. Onlara göre Gagauz etnonimi, Göktürk Devleti'nin bakiyesi oldukları için onların ismi Gök-Uğuz kelimesinden gelmektedir. Bunun dışında Gagauz isminin Ak-uz, Aga-Uz, Gaga-Oğuz, Gaga-Uz, Gag-Uz, Gog-Uz, Gogu-Uz, Gago-Uz, Gök-Uz, Kala-Uz, Kaka-Uz, Kaga-Uz, Kala-uz, Kalav-uz, Kara-Uz, Kök-Uz, Hanga-guz, Ganga-guz, Kanga-guz, Gara-guz, Gag-Ağuz, Gag-Auz ve Hak-Oğuzdan türediğini belirtenler de mevcuttur (BCA, Muamelat 030, s. 10-11; Menzel, 1945, s. 706; Ercilasun, 1989, s. 478-479; Nayır, 1999, s. 85-89; Manov, 2001, s. 35-37; Tanasoğlu, 2002, s. 422; Baş, 2005, s. 165; Özçelik, 2018).

Gagauzların etnominine yönelik ikinci iddia ise Gagauz etnonimini II. Keykavus'la ilişkilendirmektedir. Seyyid Lokman Oğuznamesi ve Saltukname gibi kaynaklardan hareketle Wittek (1952), Turan (1969), Karpat (1976) ve İnalcık (2005), tarihsel ve lingüstik veriler aracılığıyla Gagauz ismini II. Keykavus'a dayandırmaktadır. Gagauzların Anadolu Selçuklu hükümdarının soyundan geldiğini iddia eden kesim, Karaman Bölgesi'nde yaşayan insanların 'k' sesini 'g' olarak telaffuz etmelerinden dolayı Keykavus'un Gaygavus'a zamanla 'y' sesinin düşmesi sonucundaysa Gagauza dönüştüğüne işaret etmiştir. Cebeci'ye (2008, s. 9) göre II. Beyazıt'ın bugünkü Babadağ'da yaptırdığı külliyenin kayıtlarında Gagauz adlı kişilere tesadüf edilmesi nedeniyle Keykavus-Gagauz tezinin doğruluk payı oldukça yüksektir. Ancak Manov (2001, s. 34-35), Keykavus ve tebaasının her daim Selçuklu Türkleri olarak adlandırılmasının ve Gagauz dilinde 'k' sesinin olması nedeniyle telaffuza dayalı böyle bir çıkarımın kabul edilemez olduğunu savunmaktadır.

Gagauzları Yunan ve Bulgarların bir parçası olarak kabul edenlerin Gagauz etnominine yönelik ortaya attığı iddialar ise anakronik nitelikler taşımaktadır. Yunanlara göre Gagauz ismi, yakın akrabaları olan Arnavutların kullandığı bir soyadı olan gaga ile inek/öküz manasına gelen vüs kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir (Cebeci, 2008, s. 13; Kurt, 2017, s. 4). Ancak Gagauzların çoğunluğunun çiftçi olması nedeniyle ortaya atılan bu entipüften isim yakıştırması, Türkofon olarak nitelenen Gagauzların dinlerini korumalarına rağmen zamanla dillerini kaybettikleri

yönündeki Yunan iddialarının temelini oluşturmuştur. Bu iddianın odak noktasında ise padişah fermanlarını uygulayan Osmanlı yöneticilerinin isyankâr Hristiyan Rumlara hitaben şu telkinleri yer almaktadır (Ciachir, 1998, s. 21):

> "*Gagauz, Gagan uz olsun: Fodullanma, kaldırma gaganı, kafanı, isyan etme, isyancı olma. Kim Gagauz olmazsa, Türkçe konuşmazsa dilsiz olacak.*"

Dillerinin kesilmesi korkusuyla bu kişiler, Türkçe konuşmaya zorlanarak dillerini unutmuş ve zamanla Türkçe konuş ve isyan etme anlamlarına gelen Gagauz ismini kullanmaya başlamıştır. Dinlerini değiştirmeye izin vermeyen sadece anadillerini terk etmeye zorlandıklarını iddia eden ve Bulgarlar tarafından da itibar gören bu yaklaşım, bilimsellik ve objektiflikten uzaktır. Gagauz etnonimine yönelik böyle bir sav, Gagauzlar tarafından da reddedilmektedir. Tanasoğlu (2002, s. 423), 'gaga' kelimesinin Gagauzların gönlünü kırdığını ve gururuna dokunduğunu ifade etmiştir. Ona göre tarihsel ve etimolojik prensiplerin yanlış kullanılması nedeniyle Gagauzların etnonimine yönelik bu yaklaşım tamamen gerçek dışıdır.

Gagauz Etno-tarihi, Etno-yurdu ve Gagauz Elitleri Arasındaki Dayanışma Duygusu

Gagauz kimliğinin tutarlı biçimde değerlendirilmesi, Gagauz etnisitesinin boyutlarından olan Gagauz etnik tarihinin, etnik yurdu, Gagauz elitleri arasındaki dayanışma duygusu ve Gagauz kültürünün anlaşılmasıyla yakından ilişkilidir. Gagauzların Hristiyan bir Türk olan Balik(as) Bey önderliğinde Oğuz kavimlerini bir araya getirdikleri ve Kavurna merkezli bir devlet kurdukları bilgisi, Gagauz etnik çekirdeğinin Türklerle ilişkilendirilmesini elverişli hale getirmektedir. Bu devlet, Balik Bey'in halefi Despot Dobrotiç zamanında güçlenmiş ve bu dönemden itibaren söz konusu bu bölge Dobruca ismiyle anılmıştır (Manov, 2001, s. 23-25). Bizans'a bağlı bir ekzarhlık olarak varlığını sürdüren ve 1389 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından fethedilen Gagauzların ilk devleti, Karpat'ın (1996, s. 289) iddialarına göre Keykavus'un torunlarından olduğu için Sultan unvanı taşıyan Lizakos Karaferye'nin valiliğinde Osmanlı Devletine bağlanmıştır. Ancak Gagauzların yaşadığı bu bölge Ankara Savaşı sonrasında Osmanlı'nın elinden çıkmış ve 1417 yılında yeniden fethedilerek yaklaşık üç yüzyıl Osmanlı toprakları içinde yer almıştır. 18.yy'dan itibaren Rus hâkimiyetine giren ve bölgede yaşayan Müslüman ahalinin sürülmesi sonrasında Rusların teşvikiyle Besarabya topraklarına göç eden[6] Gagauzlar, 1906 yılında Komrat'ta bir devlet kurmuştur. Ancak Rusya'nın müdahalesi nedeniyle bu devlet, sadece on gün varlık göstermiştir (Dağıstan, 2002, s. 821-822). Çarlık Rusya'nın yıkılmasıyla birlikte Gagauz yoğunluklu Besarabya, Romen Krallığının sınırlarına dâhil olmuştur. İlk başlarda Romen yönetiminde önemli imtiyazlar ve haklar kazanan Gagauzlar, 1930'ların sonlarına doğru dünyada yükselen Faşist uygulamalardan etkilenen Romen yöneticilerin baskılarına maruz kalmıştır (Karpat, 1996: 290). Almanya ve Sovyetlerin kendi arasında yaptığı antlaşma gereğince Besarabya bölgesi

[6] Türklüklerinin farkında olan bazı Gagauzlar, Besarabya göçünün yaşandığı dönemde Anadolu'ya göç etmiştir. Göç sonrası Müslüman olanlar içinde en bilinen ailelerden birisi Enver Paşa'nın ailesidir (Aydemir, 1970, s. 242).

Sovyetlerin kontrolüne girse de II. Dünya Savaşı sırasında Rus ve Romenlerin bölge üzerindeki nüfuz çatışması devam etmiştir. Savaşı kazanan Müttefik Devletleri, Gagauz coğrafyasının kaderini 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği'nin ellerine bırakmıştır. Sovyet hâkimiyeti altında yaşanan ekonomik darboğaza, kuraklığa ve asimilasyon politikalarına bağlı olarak baş gösteren Gagauz isyanları, koloni statüsüyle yeni zorunlu göçlerin kapısını aralamıştır. Bu nedenle açlık ve hastalıktan ölenler dışındaki Gagauzlar; Balkanlar'dan Kafkasya'ya, Orta Asya'dan Güney Amerika'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır (İusiumbeli, 2008, s. 11; Çobanoğlu, 2003, s. 52). Sovyetler, göç etmeyen Gagauzları yönetmek için elit devşirme yolunu benimsemiştir. Neticede yüksek tahsilli ve meslek erbabı bir Gagauz aydın sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu Gagauz komünist nomenklaturasının Gagauz kimliğinin inşasına yönelik hayati katkıları, Perestrokya ve Glasnot politikalarıyla ivme kazanan Sovyetlerin çözülmesiyle daha fazla artmıştır. 1980'lerin başından itibaren bağımsız bir Gagauzya hayalini kuranlar, bağımsızlık taleplerini Moskova yönetimine 1989 yılında iletmişler ve 1990 yılında Sovyetlere bağlı Gagauz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Geçmişten beri Gagauzları avrohton olarak değil muhacir olarak değerlendiren Moldova yönetimiyle yaşanan özerklik tartışmalarına ve hatta meydana gelen sıcak çatışmalara rağmen otonom Gagauz Cumhuriyeti 1994 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. En nihayetinde uluslararası kuruluşların etkisi, Türkiye'nin müdahaleleri ve Moldova hükümetiyle yapılan müzakereler sonucunda Moldova'ya bağlı Gagauz Yeri kurulmuştur (Kartal, 2016, s. 152-153, Anbarlı Bozatay, 2018, s. 6-7). Günümüzde Gagauzların büyük çoğunluğu Moldova içerisinde Komrat başkentli, Çadır Lungak, Bulganetse gibi şehirlere sahip Gagauz Avtonom Bölgesinde yaşamaktadır (Aksoy, 2016, s. 249).

Çan Kulesinden Türkçe Seslenen Gagauzlar: Gagauz Etno-kültürü

Kültürün en önemli bileşeni olan ve kültürel aktarımı sağlayan araçların başında dil ve diyalektoloji gelmektedir. Asırlardan beri Türkçe konuşan ve Anadolu ile Balkan ağzına oldukça yakın olan (Yakıcı, 2016, s. 181) Gagauz diyalektine; Ortodoks toplulukların, etkileşim içerisinde oldukları etnisitelerin ve hâkimiyeti altında bulundukları devletlerin dillerinden kelimeler transfer edilmiştir (Altınkaynak, 2003: 3-5). Diğer dillerin nüfuzuna rağmen Gagauz kimliğinin ayakta kalmasını sağlayan Gagauz diyalekti, Türkçenin derin izlerini bugünde bünyesinde taşımaktadır. Gagauzların Kuzeyli Türklerle irtibatı, Selçuklu Türkleriyle ilişkisi ve bölgenin Osmanlı hâkimiyetinde kalması, Gagauz diyalektinin söz konusu ağızlara bu denli yakın olmasını açıklamaktadır. Gagauzcanın temiz bir Türkçe kabul edilmesinin bir diğer önemli sebebi ise onların kendi alfabelerine sahip olmamaları nedeniyle Karamanlı Ortodoksların Grek harfleriyle yazdıkları Türkçe metinleri okumalarıdır. Bu nedenle Gagauzların arasında Anadolu ağzı güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür (Özkan, 2013, s. 87-88).

Hristiyan olan Gagauzların dini inanışları nedeniyle bazı kültürel özellikleri farklı olsa da Gagauz diyalektinin Türkiye Türkçesine yakınlığıyla birlikte onların yaşantıları, adetleri, görenekleri ve kültürel iletişim kodları diğer Türk boylarıyla özellikle Anadolu Türkleriyle benzeşmektedir. Bu nedenle giyimlerinden kullandıkları

aletlere, sözsüz edebiyattan geleneksel kültürel nesnelere kadar aynı kaynaktan beslenen Gagauzların etnografik hususiyetleri, önemli bir araştırma nesnesi haline gelmiştir. Gagauzların giyim-kuşamına bakıldığı zaman kullanılan kıyafetler ile bunlara verilen isimler dikkatli biçimde incelendiğinde eski Türklerin elbiseleriyle paralellik göstermektedir. Bunun dışında eski Türklerin maddi bir kültürel imgesi olan Oğuz Ata bıyığı, Gagauz erkekleri tarafından kullanılagelmiştir (Güngör & Argunşah, 1991, s. 37; S. Kılıç, 2010, s. 308). Gagauzların etnografik göstergelerinden bir diğeri ise yaşamlarını devam ettirmek için kullandıkları araçlardır. Gagauzların Keykavuslarla bağlantısı göz önünde bulundurulduğunda Gagauzların su kuyularının Konya yöresindeki gibi çıngıraklı olması ve Gagauzların palaz adı verilen yer sergilerini kullanması, Gagauzlar ile Anadolu Selçukluları arasındaki bağlantıyı pekiştirmektedir (Yakıcı, 2016, s. 181). Tüm bunlarla birlikte Gagauzlar ile Türkler arasındaki en önemli köprülerden birisi Gagauz edebi eserleridir. Uzun süre alfabe kullanmayan, anadilde eğitim göremeyen ve ziraatla uğraşmaları nedeniyle entelektüel bir sınıfa sahip olmayan Gagauzların kimliklerinin daha iyi analiz edilebilmesi için yazılı eserlerinden ziyade zengin tarihsel ve kültürel birikimini yansıtan sözlü edebiyatları incelenmelidir. Gagauzların kadim dönemleri ile günümüz Türk dünyası arasındaki irtibatı sağlayan iletişim kodları olarak destanlardan atasözlerine, dualardan beddualara, türkülerden manilere kadar onların sözlü edebiyatındaki kültürel değerler, onların Türklükle ilişkilendirilmesine olanak tanımaktadır.

Etnik kimliğin inşası ve üretiminde önemli bir yeri bulunan etnisitenin boyutlarından birisi olan soya ilişkin mitler, Gagauzlar özelinde incelendiğinde Gagauz destanları üzerine monografik çalışma yapan Gagauz kökenli Lübov Çimpoeş, onların miflerinin (mit) temelini Gagauz destanlarına dayandırmaktadır. Bu destanlar genel biçimde değerlendirildiğinde Gagauzların Dengiboz Destanı, Gagauzların kadim etnik yurtları olan Orta Asya'daki Uzi Eyaleti'ne atıf yapmaktadır (Arnaut, 1999, s. 101). İusiumbeli'ye göre (2005, s. 209) Gagauzların bir yaratılış miti bulunmasa da ortak soy mitini analiz etmeye yarayan başka destanlar yer almaktadır. Bunlardan biri olan Gan-Kiş(i) ile Türklerin ortak atası olarak kabul edilen Oğuz Kağan'ın destanı arasında kahramanların karakterleri, olayların kurgusu ve mücadele verilen düşmanlar açısından benzerlik bulunmaktadır (Özkan, 2017, s. 134-137). Ayrıca Aleksandr Makedonskiy (Büyük İskender), Tepegöz, Köroğlu ve Arzu ile Ganber (Özkan 2007, s. 19) gibi destanların varlığını Gagauz kültürünün Türk kültürüyle bağlantısının delili olarak kabul etmek mümkündür. Destanlar dışında fıkraları, kendilerinin Rum ya da Bulgar değil Türk olduklarını vurguladıkları ve kendilerini asimile etmek isteyenlere düşmanlıklarını ilan ettikleri türküleri, manileri (Nayır, 1999, s. 81-85,103-104), bazı söyleyiş farklılıkları haricinde atasözleri, deyimleri, duaları ve beddualarını Türkiye Türkleriyle büyük ölçüde benzeşmektedir.

Gagauzların kim olduğu sorusunu berrak biçimde cevaplamak için onlara dair ikonografik bilgiler de hesaba katılmalıdır. Yüzyıllarca Gagauzların siyasal sembolü olan kurt başlı gök mavisi renkli bayrak, Gagauzlar ile Türkler arasındaki devamlılığı simgelemektedir. Bunun yanında mevcut Gagauz Yeri Cumhurbaşkanı Irina Vlah'ın bozkurt küpelerini aksesuar olarak kullanması da Gagauzların kendini tanımlarken

Türklüğün önemli bir simgesi olan kurtla kendilerini ilişkilendirmeleri açısından dikkat çekicidir (www.yenicaggazetesi.com.tr.) Gagauzlar; kökleri Şamanizm'e uzanan kültürel miras unsurları olarak nazar boncuğu kullanmakta, muska takmakta, üzerlik yakmakta ve kurşun dökmektedir. Baharın gelişini müjdeleyen Nevruz, bereketi simgelediklerine inandıkları Hederelez (Hıdırellez) ile Türk kültüründe semavi bir hayvan olan kurt için otağlar kurdukları, kımız içtikleri ve eğlenceler düzenledikleri Canavar yortusu (S. Kılıç, 2010, s. 302-305, 308) gibi Türk dünyasının mevsime bağlı bayramları Gagauzlar tarafından bugünde kutlanmaktadır.

Gagauzların Türklerle olan ilişkisini pekiştiren bir diğer unsur ise geleneksel kültürel kodlardır. Türk dünyasında doğuma, ölüme ve evliliğe dair bütün değerler ve ritüeller Gagauzların yaşamlarına da yansımıştır. Türklerde olduğu gibi erkek çocuğa önem veren Gagauzlar, erkek bebek sahibi olduklarında hediyeler dağıtmaktalar ve yemekler vermektedir. Bebeğin göbek bağı kesilmekte ve dişi ilk görüldüğünde hediyeler sunulmaktadır. Ayrıca Hristiyan olan Gagauzlar, Anadolu'da yaygın olarak yapılan bebeğin kırklanması gibi bebeklerini doğumun kırkıncı gününde vaftiz etmektedir. Gagauzların ölüm algısı en temelde diğer Türk boylarıyla benzemektedir. Gagauzlar; ölülerinin ardından yemek dağıtmakta, hayır yapmakta ve dualar etmektedir. Bütün Türk boylarında olduğu gibi Gagauzlar da aile kurumuna oldukça önem vermektedir. Ailelerin bir araya geldiği kızı istemeleri; nişan çemberi takarak, hediyeler göndererek ve eğlenceler düzenleyerek evlenecek gençleri nişanlamaları; düğünden önce çeyiz düzmeleri ve kına geceleri yapmaları; evlerin pencerelerinden bayrak sarkıtarak ve misafirlerine ziyafet vererek düğün tertip etmeleri, gerdek adetleri gibi evliliğe dair değerler ve ritüeller (Güngör & Argunşah, 1991, s. 25-34) göz önünde bulundurulduğunda Gagauzlar ile Türkî boyların gelenek ve görenekleri örtüşmektedir.

Gagauzların etnogenezi ve etnomisine yönelik çıkarımlarla birlikte onların dini, dili ve kültürel ayırt ediciler incelendiği zaman Gagauzların yaşadıkları coğrafyadaki diğer etnik gruplardan özellikle Slavlardan aktardıkları soyut ve somut kültürel göstergelerle birlikte yeni bir kültürel yapı meydana getirdikleri görülmektedir. Ancak bu kültürleşme sürecine rağmen Gagauzlar; Türk kimliğini oluşturan dillerini, folklorlarını ve değerlerini itinayla korumayı başarmışlar ve bugüne kadar yaşatmıştır. Gagauzların kültürlerini koruma refleksinin farkında olan Bulgar, Yunan ve Rus bilim insanları, Gagauzlar üzerinde nüfuz oluşturmak ve din aracılığıyla soy birliği tesis etmek için onlara sürekli Ortodoks olduklarını hatırlatmaktadır. Gagauzların menşeine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde onların ataları olarak kabul edilen Kuzey Türkleri ve Anadolu Selçuklu Türkleri, Hristiyanlığın hüküm sürdüğü etno-yurtlarında Bizans, Yunan, Bulgar ve Rus misyonerlerin faaliyetleri neticesinde Hristiyanlaşmıştır. Antroponomi açısından incelendiğinde Slavca isimlere ve Türkçe soy isimlere sahip olan Gagauzlar, her ne kadar Kişinev Metropolitliği vasıtasıyla Moskova Patrikliğine bağlı olsalar da Türkçe ibadet etmektedir (Acaroğlu, 1999, s. 472). Hristiyan olmalarına rağmen Allah, cennet, cehennem, ahiret, sevap, hacı ve şeytan gibi kelimeleri kapsayan İslami terminolojiyi özümsemiştir. Gagauzlar, İslami değerleri sadece kelimler ile sınırlamamıştır. Gagauzların dini ritüellerinde İslam'ın varlığı

yadsınamamaktadır. Gagauzlar; dinlerinin emretmemesine rağmen kurban ve oruç gibi İslam dinin en temel pratiklerini yerine getirmekte, hayır işleri için köprüler ile çeşmeler yaptırmakta ve aşağılık bir hayvan olarak niteledikleri domuzun etini yememektedir (Nayır, 1999, s. 77-79; S. Kılıç, 2010, s. 304). Ortodoks Gagauzların inançları ve ibadetlerinde İslami ritüellere neden yer verdiklerini anlamak için Gagauz Türkçesine, onların folklorik unsurlarına ve tarihlerine göz atmak gerekmektedir. İslami unsurlarla Osmanlı hakimiyetinden önce tanışan Gagauzlar, ataları olarak kabul edilen Müslüman Selçuklu Türklerinin Hristiyan olmasıyla İslam'a ait inanışları yeni dinleriyle sentezlemiş ve Karamanlıların Türkçe dini kitaplarını okuyarak onlar gibi İslami motiflerle bezeli bir din anlayışı meydana getirmiştir (E. Kılıç, 2018, s. 36). Gagauzlar, her ne kadar senkretik biçimde eski ve yeni dinlerinin unsurlarını kaynaştırmış olsalar da onların öz benliklerini yitirmemelerini ve asimilasyon politikalarına rağmen bugüne kadar varlıklarını sürdürmelerini araçsallaştıran ise Türkçedir. Bu tespit Gagauz yöneticiler tarafından da geçmişten bugüne her zaman vurgulanmaktadır. Onlara göre Gagauz kimliğinin belirleyen ana faktör, Gagauzca'dır (Tanasoğlu, 2002; Chirciu & Cura, 2021, 22 Şubat). Gagauzlar Ortodoks olsa da onların günlük kültürel pratikleri, kültürleri ve millî kimliklerinin unsurları onları diğer Ortodoks gruplardan farklılaştırmaktadır (Hatlas & Zyromski, 2011: 533) .

SONUÇ

Milliyetçilik yazınında etnisitenin gözardı edilemeyen önemi, etnik kimliğe yönelik tartışmaların modernleşme üzerinden yapılmasına neden olmuştur. Milliyetçiliğin modernleşmenin bir ürünü olduğu düşüncesinden hareketle dil ön plana çıkarılırken din ikinci plana itilmiştir. Ancak din üzerine inşa edilen milliyetçilikler bile modernist yaklaşımla dili önceleyerek ya da dil üzerinden bir kimlik yaratmaya çalışan milletlerin dindaşları olan başka etnisiteleri içine alarak bir inşa süreci yaratmaktadır. Başka bir deyişle ulus-devletlerin yayılması ve kendi egemenlik alanlarını inşa etmesi, kimi farklı etnik toplulukları soğurma kimi zamansa tehcir etme yoluyla olmaktadır. Bu sayede ulus-devletler beşeri unsur içerisinde türdeşliği sağlamaktadır. Özellikle Balkanlar gibi çok farklı etnisitelerin uzun yıllar bir arada yaşadığı coğrafyalarda ulus-devletleşme süreci, politik gerekçelerle etnik grupların ya soğurulmasını ya da dışlanması oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Bu durumun örneklerinden birisini Gagauzlar ve Balkan milletleri oluşturmaktadır. Balkanların kozmopolit yapısı, Gagauz kimliğini tartışmalı hale getirmiştir. Nüfus açısından oldukça az sayıda insandan oluşan Gagauzların hangi etnik çekirdeğe dâhil olduğu konusu her ne kadar önemsiz gibi görünse de Balkan milliyetçiliğinin başladığı dönemden itibaren onlar farklı milletlerle ilişkilendirilmiştir. Bu durum, Gagauz kimliğini önemli hale getirmiştir. Gagauz kimliğini tanımlama çabasında bulunanlar, onların Ortodoks olmaları ve Türkçe konuşmalarına çokça atıf yapmaktadır. Bu iki karakteristik nedeniyle Gagauzların etnogenezine ve etnonimine yönelik farklı yaklaşımlar ortaya atılmış ve bu teorilere göre dil ve din temelinde onlar hem diğer Balkan etnisitelerinden hem de Türk etnik çekirdeğinden farklılaştırmaktadır. Ancak unutulmaması gereken bir husus vardır ki dil ile kurulan bu simbiyotik ilişki her ne kadar Ortodoksluk ve İslam'ın amiral unsur olduğu Balkan milliyetçilikleri için

pratikte geçerli olmasa da teorik çerçevede dilin daha ön plan bir değerlendirme aracı haline gelmektedir. Bu nedenle Gagauzların etnik kimliğinin tanımlanmasında Türkçeye önem atfedilmesi abesle iştigal bir durum arz etmemektedir.

Etnik kimliğin en önemli bileşenlerinden birisi kendilerini tanımlamadır. Gagauzlar, Gagauzlu fikir adamları ve yöneticileri, kendilerini Uzların devamı olarak kabul etmekte ve Gagauzcayı ayırt edici unsur olarak tanımlamaktadır. Gagauzca incelendiği zaman saf bir Türkçeye karşılık gelmektedir. Gagauzların etno-tarihleri incelendiği zaman Türkopoller ve Anadolu Selçuklularından bahsedilmektedir. Bunun dışında etnik yurtlarının tarihsel gelişiminde ve ilk devletlerinin kuruluşunda Hristiyanlaşan Türk asilzadelerin görev aldığı savlanmaktadır. Bunun dışında etnik kimliği tanımlayan en önemli öğelerin başında gelen kültürel özellikler incelendiğinde Gagauz kültürünü yansıtan birçok desenin, günümüzdeki diğer Türk topluluklarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Gagauz mitolojisinde yer alan destanlar, Türklerin kadim destanlarından izler taşımaktadır. Bunlar dışında bir önceki yüzyılda Gagauzlar ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yakın ilişkiler söz konusu olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Gagauzların ve Cumhuriyetin birbirlerine gösterdiği ilgi, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'la kesintiye uğramışsa da Gagauz Yeri'nin kurulmasından günümüze kadar devam etmiştir. Her fırsatta Türkiye'ye yakın olduklarını ve onlarla aralarında bir aidiyet hissi olduğunu belirten Gagauzlu yöneticiler ve Gagauz halkı Türklerle aralarından tarihsel ve etnik bağlar olduğunu yinelemektedir. Başkaları tarafından tanımlanırken kendilerinin Balkan milletleriyle ilişkilendirilmesine gerek sözlü gerek yazılı edebiyatlarıyla karşı çıkan Gagauzlar, farklılıklarını korumayı ve ortaya koymayı başararak bu güne kadar gelebilmiştir.

Gagauz kimliğini incelerken bilimsel araştırmalar işin içine dâhil edildiğinde gerek tarihi gerek antropolojik gerek etnografik gerekse linguistik çalışmalar, Gagauzların Türkî halklarla olan ilişkisini ağırlıklı biçimde ortaya konmaktadır. Gagauzların kadim Türkler ile Anadolu Selçuklularının bakiyesi ve ahfadı oldukları sürekli vurgulanmaktadır. Tüm bunların ışında Gagauzların kim olduğunu anlamaya ve analiz etmeye çalışırken onların etnogenezini ve etnonimini açıklayan Türkî-Turanî yaklaşıma yakın durmak anlamlı görünmektedir. Gagauzları diğer milletlerle ilişkilendiren yaklaşımların gerek anokronik oluşu gerekse etnik kimliğin şekillenmesinde dilin daha fazla öncelenmesi, bu yaklaşımların gerçekliğine gölge düşürmektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Ethnicity consists of six dimensions as a collective name (ethnonym), a common myth of descent, a shared history (ethno-history), a distinctive shared culture (ethno-culture), an association with a specific territory (ethno-homeland) and a sense of solidarity (Smith, 2013). These mentioned dimensions also function continuously in the identification, consolidation and reproduction of ethnic identity. Perhaps the most distinctive and decisive factors in the production of ethnic identity are religion and language, which have an important share in ethno-culture. Because the differentiating and integrating features of ethnicities, which are cultural associations, are predominantly formed by language and religion. However, as a result of factors such

as historical developments, the way in which political unity was achieved, living under the dominance of ethnic communities with different religions or languages, the dominance of cultural elements and the difference in the geography, language in some communities and religion in other communities has maintained its existence as a distinctive element of ethnic identity for a long time. Contrary to Western nationalisms, where language has become the dominant element of nationhood with secularism after the discovery of nationalism, religion is still at the core of ethnicity as an important parameter in the nations of the Balkans and the Middle East. However, the state of religion which is being the determinant brings with it efforts to melt different ethnic origins in the pot of their own ethnicity through religion. Gagauz people constitute one of the most obvious examples of this situation. The Gagauz people, who adopt Orthodox Christianity and speak Turkish as an ethnic language, are an ethnic community that could not establish their own autonomous state and have existed under the tutelage of many states for years. For this reason, there are historical debates on Gagauz ethnogenesis. These discussions are built on two hypostases. The first of these is the debates claiming that the Gagauz people are of Turkic origin. This debate is shaped around Gagauz's being of Cuman-Kipczak, Uz, Patzinak, Seljuk and Ottoman origins within themselves. The second debate on the ethnogenesis of Gagauzes is based on the claim that Gagauzes are Greek, Romanian, Russian, Bulgarian, Moldavian, Albanian and even Italian. While the main argument in the debate claiming that Gagauz people have Turkish ethnic origins is that they speak Turkish, the other argument that associates Gagauz ethnicity with other ethnic origins such as Greek, Russian or Bulgarian is tried to be proven through religion. Another inference regarding the Gagauz ethnic identity is based on the Gagauz ethnonym. The relationship between religion and language is the basis of the claims about Gagauz ethnonym, which is shaped in parallel with the claims about Gagauz ethnogenesis. The differences in the patterns in the Gagauz culture, the claims about the Gagauz ethno-homeland, the Gagauz lineage myths and the way the Gagauz elites define themselves are also the determinants of the Gagauz identity. However, although the scarcity of written sources of Gagauzes and the efforts of the dominant ethnic nuclei in the Balkan countries to present the Gagauz as one of their own are encountered in this qualitative study as challenges, this study aims to analyze the Gagauz ethnic identity through language and religion through primary and secondary sources. Many of the historical, cultural and linguistic studies on Gagauz people explain the Gagauz ethnogenesis through Turkic communities. In other words, the focus is on language rather than religion as the determinant of Gagauz ethnic identity. Studies on the Gagauz ethnonym also associate the Gagauz with Turkic communities in parallel with the Gagauz ethnic ancestry. In genetic studies on the Gagauz people, it has been determined that Gagauz people are close to communities with Turkish origin. When the Gagauz ethno-culture is examined, although the analysis of Gagauz ethnic culture becomes difficult as a result of the acculturation of many ethnic groups due to the Gagauz ethno-homeland, the presence of dominant elements makes it easier to overcome the mentioned difficulty. It is seen that material and spiritual elements in Gagauz ethno-culture are largely similar to (ancient) Turkish tribes and Anatolian Turks. The patterns in the

Gagauz lineage myths overlap with those of the ancient Turks. Since self-identification, sense of belonging and showing difference are important components of ethnic identity, the way Gagauz people define themselves is also important. Especially Gagauz elites express that they are Turkish in terms of defining themselves and revealing their differences. Apart from this, Gagauz people often include symbols identified with Turkishness in both private and public life. As a result, while defining the Gagauz ethnic identity; scientific researches reveal that Gagauz are related to Turkic tribes. In this context, it comes to the fore that the determining factor in Gagauz ethnicity is language.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

Acaroğlu, M. T. (1999). Gagauzların kökeni. *Belleten*, 63(237), 453-487. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/60523/889270

Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin kökenleri: Etnisite/ulus (millet) ilişkisi, *İnsan&İnsan*, 6(21), 413-430, doi: 0.29224/insanveinsan.540654.

Aksoy, B. (2016). Post-Sovyet dönemde jeopolitik açıdan Gagauz nüfusu. Gagauz Türkleri dil, tarih ve kültürünün temel kaynakları. M. Şahingöz & A. Alp (Ed.). *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar* içinde (s. 245-255). Ankara: Türk Yurdu Yay.

Altınkaynak, E. (2003). *Gagavuz masalları*. Trabzon: KATÜ Yay.

Anbarlı Bozatay, Ş. (2018). Gagauz kimliği ve siyasal özerkliği çerçevesinde Moldova kamu yönetimi reformlarının Gagauz Yeri (Gagauz Özerk Bölgesi) açısından değerlendirilmesi. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(14) 1-19.

Anzerlioğlu, Y. (2009). *Karamanlı Ortodoks Türkler* (2 bs). İstanbul: Phoenix Yayınevi.

Argunşah, M. (1994). Gagavuz Türklerinin kullandığı alfabeler. *Türk Dili*, 513, 218- 222.

Arnaut, T. (1999). Gagauz destanları. *Bilge*, Sayı. 21.

Aydemir, Ş. S. (1970). *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa c. 1* (1860-1908). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Baş, M. (2005). *Türk Ortodoks Patrikhanesi*. Ankara: Aziz Andaç Yay.

Başer, A. (2018). Osmanlı Devleti ve Gagauzlar ilişkilerin ilk devresine dair bazı gözlemler. S. Kırlı & A. Sınar Uğurlu (Ed.). *Gagauz dili, tarihi, coğrafyası ve inanç sistemleri* içinde (s. 9-21). Bursa: Türk Ocakları Bursa Şubesi Yay.

Bayku(r)t, C. (2007). *Osmanlı ülkesinde Hristiyan Türkler*. İstanbul: Karma Kitaplar.

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi). Gagavuz Türkleri hakkında yapılan etnografik araştırmaya ait iki rapor. *Hariciye Vekâleti Muamelat Genel Müdürlüğü*, 030.10.246.666.30.

Bulduk, Ü. (2016). Karadeniz'in kuzeyindeki etnik ve dini oluşumların tarihi arka planı ve günümüze yansımaları Gagauz Türkleri dil, tarih ve kültürünün temel kaynakları. M. Şahingöz & A. Alp (Ed.). Hamdullah Suphi ve Gagauzlar içinde (s. 257-266). Ankara: Türk Yurdu Yay.

Cahen, C. (2001). Gagauzların kökeni ile ilgili tartışmalı hususlar (H. Göngür, Çev.). *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 173, 26-27. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/istem/issue/26549/279585

Cebeci, A. H. (2008). *XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerine göre Gagauzlar*. (Doktora Tezi) https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp.

Chirciu, D. & Cura, A. (2021, 22 Şubat). Gagavuz Özerk Yeri Başkanı İrina Vlah: Türkiye'nin Gagavuzlara desteği paha biçilmez, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gagavuz-ozerk-yeri-baskani-irina-vlah-turkiyenin- gagavuzlara-destegi-paha-bicilmez/2152744

Ciachir, M. (1998). *Basarabyalı Gagauzların tarihi*. Niğde: Tolunay Yay.

Cin, T. (2010). Milletlerarası ilişkilerde Yunanlılaştırma faaliyetlerine (asimilasyona) ilişkin iki örnek: Kalaşlar ve Gagavuzlar. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 25(25), 11-50. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/10071/124173

Çobanoğlu, Ö. (2003). *Anavatan'dan anavatan'a bir Gagauz*. İstanbul: Yesevi Yay.

Dağıstan, A. (2002). Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18(54), 815-829. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/61103/907178

Demir, N. (2016). Gagauz Türkleri dil, tarih ve kültürünün temel kaynakları. M. Şahingöz & A. Alp (Ed.). *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar* içinde (s. 223-240). Ankara: Türk Yurdu Yay.

Ercilasun, A. B. (1989). Gagavuzlardan yeni haberler. *Türk Kültürü*, 27(316), 476-483.

Eriksen, T. H. (2002*). Etnisite ve milliyetçilik antropolojik bir bakış*. İstanbul: Avesta Yay.

Eröz, M. (1983). *Hristiyanlaşan Türkler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

Gagavuzya Cumhurbaşkanı Irina Vlah bozkurt küpeleriyle meşhur oldu (t.y.) https://www.yenicaggazetesi.com.tr/gagavuzya-cumhurbaskani-irina-vlah-bozkurt-kupeleriyle-meshur-oldu-476460h.htm Erişim tarihi: 22.03.2022.

Gradeşliev, İ. (1997). Gagavuzlar (I) (N. Eyüboğlu, Çev). *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1, 50-55.

Güngör, H. & Argunşah, M. (1991). *Gagavuz Türkleri tarih dil folklor ve halk edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Hatlas, J. & Zyromski, M. (2011). Bucak'taki Gagauzların hayatında din (R. Adıbelli, Çev.). *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 533-549.

Hutchinson, J. (1987). *The dynamics of cultural nationalism*. London: Allen & Unwin.

İnalcık, H. (1991). Dobrudja. B. Lewis, Ch. Pellat, J. Schacht (Ed.). *The Encyclopedia of Islam* (C. 6, s. 610-613). Leiden: Brill.

İnalcık, H. (2005). Türkler ve Balkanlar. *Bal-tam Türklük Bilgisi 3*, Prizen, 20-44.

İusiumbeli, İ. (2005). Gagauz Türklerinin mitolojisi üzerine bir deneme. *Milli Folklor*, 17(68), 208-221. Erişim adresi: https://www.millifolklor.com/Yayin/68

İusiumbeli, İ. (2008). *Gagauz Yeri'nde kadın*. (Doktora Tezi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp.

Karanastas Radova, O. (2004). *Tuna ötesi göçmenleri ve Gagauzlar: 19. yüzyıl sonları 20. yüzyıl başları* (M. Musaoğlu, Çev). Ankara: Türksav.

Karanastas Radova, O. (2011). Güneydoğu Avrupa Gagavuzlarının tarihini ve kültürünü korumak-etnosun gelişmesinde bir şart temeldir. *38. ICANAS kültürel değişim, gelişim ve hareketlilik c. 1* içinde (s. 393-401). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay.

Karpat, K. (1976) Gagauzların tarihi menşei üzerine ve folklorundan parçalar. *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri c. I* içinde (s.163-177). Ankara: Kültür Bakanlığı Mifad Yay.

Karpat, K. H. (1994a). The Seljukid origin of the Gagauzes, *Etnograficheskoe Obozrenie* 4 (July–August), 36-43.

Karpat, K. H. (1994b). Dobruca. *İslam ansiklopedisi* (C. 9, s. 482-486). Ankara: Türk Diyanet Vakfı.

Karpat, K. H. (1996). Gagauzlar. *İslam ansiklopedisi* (C. 13, s. 288-291). Ankara: Türk Diyanet Vakfı.

Karpat, K. H. (2015). *Balkanlarda Osmanlı mirası ve milliyetçilik* (3. bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kartal, E. (2016). Moldova dış politikasında Gagauzların yeri. M. Şahingöz & A. Alp (Ed.). *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar* içinde (s. 149-159). Ankara: Türk Yurdu Yay.

Kılıç, E. (2018). Gagauz tarih çalışmalarına genel bir bakış. S. Kırlı & A. Sınar Uğurlu (Ed.). *Gagauz dili, tarihi, coğrafyası ve inanç sistemleri* içinde (s. 23-54). Bursa: Türk Ocakları Bursa Şubesi Yay.

Kılıç, S. (2010). Sosyo-Kültürel/ sanatsal ve ikonografik bağlamda Gagavuz Türk kimliğinin göstergeleri. *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT)*, 2(1), 295-311. Erişim adresi: https://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewArticle/96

Kiel, M. (1978). The türbe of Sarı Saltuk at Babadag-Dobrudja. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6-7, 205-225. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad/issue/1170/13815

Kowalski, T. (2012). Kuzey-doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk dili (Ö.F. Akün, Çev). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 (2-3), 477-500. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17040/177925

Kurat, A. N. (1972). IV-XVIII. yüzyıllarda Karadeniz'in kuzeyinde Türk kavimleri ve devletleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kurt, B. (2017). *Gagauz yeri özerk bölgesinde Türkiye Türkçesi öğretimi*. Ankara: Sonçağ Yay.

Kurubaş, E. (2008). Etnik sorunlar: Ulus-Devlet ve etnik gruplar arasındaki varoluşsal ilişki, *Doğu Batı*, 11(44), 11-41.

Manov, A. (2001). *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)* (M. T. Acaroğlu, Çev). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Maruneviç, M. (1993). Gagavuz halk kültüründe evvelki Türk kültürünün bulunması ve Gagavuzların şimdiki etnik durumları (F. Öztoprak, Çev). *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 74, 36-50.

Meadwell, H. (1989). Cultural and instrumental approaches to ethnic nationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 12(3), 309-328.

Menz, A. (2007). The Gagauz Between Christianity and Turkishness. F. Kıral, B. Pusch, C. Schönig & A. Yumul (Ed.). *Cultural Changes in the Turkic World* içinde (s. 123- 130). Würzburg: Ergon Verlag.

Menzel, T. (1945). Gagavuzlar. *MEB İslâm Ansiklopedisi* (C. 4, s. 706-707). İstanbul: MEB Basımevi.

Merçil, E. (1990). Bizans'ta Selçuklu hanedan mensupları. *XI. Türk Tarih Kongresi c. II* içinde (s. 709-721). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Moşkov, V. A. (2006). *Balkan yarımadasında Türk kavimleri* (E. Ivanova, Çev). Elazığ: Manas Yay.

Nayır, Y. N. (1999). *Balkanlar ve Türklük I*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yay.

Ocak, A. Y. (2011). *Sarı Saltık popüler İslam'ın Balkanlar'daki destanı öncüsü* (XIII. yüzyıl)(2. bs). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Oral, F. M. (2016). Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Balkan Türklüğüne Bakışı. M. Şahingöz & A. Alp (Ed.). *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar* içinde (s. 131-137). Ankara: Türk Yurdu Yay

Özçelik, M. E. (2018). *Gagauzların Menşeî Meselesi* (Yüksek Lisans Tezi). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp.

Özkan, N. (2007). *Gagavuz destanları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Özkan, N. (2013). Ağız alanından yazı diline geçiş: Gagavuz Türkçesi örneği. Turkish Studies, 8(9), 85-94. doi: 10.7827/TurkishStudies.5373

Özkan, N. (2017). *Gagavuz edebiyatı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Özkırımlı, U. (1999). Milliyetçilik kuramları eleştirel bir bakış. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Öztoprak Sağır, M. & Akıllı, H. S. (2004). Etnisite kuramları ve eleştirisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 1-22.

Radloff, W. (2015). *Türk boylarının halk edebiyatından örnekler*, M. Duranlı & T. Çulha (Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Smith, A. D. (1994). *Millî kimlik* (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yay.

Smith, A. D. (2002). *Ulusların etnik kökeni* (S. Bayramoğlu & H. Kendir, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi.

Smith, A. D. (2013). *Milliyetçilik, kuram, ideoloji, tarih* (Ü. H. Yolsal, Çev). Ankara: Atıf Yay.

Smith, A. D. (2018). *Seçilmiş halklar ulusal kimliğin kutsal kaynakları* (A. Küçük, Çev), İstanbul: Alfa Yay.

Sümer, F. (1991a). Gagavuzların aslı I. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 52, 9- 12.

Sümer, F. (1991b). Gagavuzların aslı II. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 53, 5- 11.

Sümer, F. (2002) Keykavus II. *İslam ansiklopedisi* (C. 25, s. 355-358). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Tanasoğlu, D. (2002). Gagauzlar. H.C. Güzel, S. Koca & K. Çiçek (Ed.). *Türkler* (C. XX, s. 245-249). Ankara: Yeni Türkiye Yay.

Taşkıran, C. (2014). Türkiye ve Gagauzlar. R. Çoşkun (Ed.). *6. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s. 423-434).

Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk tarihine giriş c. I en eski devirlerden 16. asra kadar* (3.bs.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

Turan, O. (1969). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti* (2. bs.). İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Türkdoğan, O. (2016). *Günümüzde Karamanlılar ve Hazar Türkleri sosyolojik bir alan araştırması*. Konya: Çizgi Kitapevi.

Ülküsal, M. (1987). *Dobruca ve Türkler* (2.bs). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

Varzari A., Kharkov, V., Stephan, W., Dergachev, V., Puzyrev, V., Weiss, E. H. & Stepanov, V. (2009). Searching for the origin of Gagauzes: Inferences from y-chromosome analysis. *American Journal of Human Biology*, 21(3), 326-336. doi: 10.1002/ajhb.20863.

Weber, Max. (2012) *Ekonomi ve toplum c. 1* (L. Boyacı, Çev). İstanbul: Yarın Yay.

Wittek, P. (1952). Yazijioghlu' Ali on the Christian Turks of the Dobruja, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 14(3), 639-668.

Yakıcı, A. (2016). Sözlü Kültür Ürünlerinin Göç Yoluyla Aktarımı: Gagauz Manileri Örneği, M. Şahingöz & A. Alp (Ed.). *Hamdullah Suphi ve Gagauzlar* içinde (s. 179-187). Ankara: Türk Yurdu Yay.

Yalçıner, R. (2014). Etnisite ve milliyetçilik: eleştirel bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1), 189 – 215. doi: 10.1501/SBFder_0000002308